

Märkliga nyförvärv till Postmuseum

Av Robert Mattson och Björn Sylwan

Postmuseum är en vital institution som bär sina 100 år med heder. Gedigna basutställningar visas parallellt med mer kortvariga utställningar på fångslande teman. De tilldrar sig ofta ett stort intresse från allmänhetens sida.

Museets samlingar växer också i en takt som är glädjande och samtidigt smått oroande. Här krävs en kunnig personal och väl avpassade utrymmen för exponering eller magasinering.

Enkelt uttryckt kommer föremål till Postmuseum på tre sätt: som gåvor, inköp eller leveranser. Nyligen, i början av 2006, kom en unik arbetsbok från Posten Frimärken och frimärkstryckeriet i Kista. Det är en mäktig volym med provtryck, vikten uppgår till tio kilo. Här finns normalprovark till i princip alla svenska frimärken som givits ut mellan 1920 och 1950. Inalles rymmer provboken 34.793 frimärken. Dessutom medföljer 4.200 kvittenskuponger (postsparbanksmärken) i olika valörer, också dessa i form av normalark.

Ett ännu äldre material kom till museet redan i slutet av 1990-talet. Ur forskningssynpunkt är det minst lika intressant. Det är ett antal värdefulla och tidigare delvis okända objekt som räddats till eftervärlden. De har länge funnits i Posten Frimärkens förråd.

Sändningen från frimärksförrådet har krävt tid att registrera, analysera och beskriva. Vi har av olika skäl funnit det lämpligt att detta mångfacetterade fynd tidigast skulle presenteras under hundraårsjubileet hösten 2006. Det är materialet som kom från

ROBERT MATTSON är född i Stockholm 1952.

Han är webbansvarig vid Postmuseum.

Sedan 1991 har han deltagit som Postens representant i den grupp som svarar för ämnesområdena filатели och posthistoria i Nationalencyklopedin. Han är sedan 2003 vice ordförande i Postmusei Vänner.

BJÖRN SYLWAN är född i Falun 1946.

Konstvetare och etnolog, fil. kand. i Uppsala. Han arbetar inom Postmuseum sedan 1976 och ansvarar bl.a. för samlingar av äldre svenska frimärken och frimärksförlagor. Björn Sylwan har vid flera tillfällen medverkat i *Postryttaren* samt i Svenskt biografiskt lexikon.

Posten Frimärken på 1990-talet som ska presenteras i denna artikel.

12 öre liggande lejon

De äldsta filatelistiska skatterna utgörs här av färgprover med ett liggande lejon som motiv. Det är en dokumentation av ett aldrig utgivet frimärke. Proven, de uppgår till 22 st. i åtskilliga olika färger, förvarades i ett omärkt papperskonvolut. Omslaget är dock intressant i sig själv. Det är försett med ett vattenmärke som utgörs av årtalet 1860. Färgproverna är sannolikt framställda i nära anslutning till det året.

Tolv öre var portot för inrikes brev 1858-1884. Det var epokens verkliga basvalör och mer än 80 % av frimärkena i den tidens s.k.

vapentyp som såldes i landet på 1860-talet var 12-öresmärken. Det var naturligt att ett frimärksförslag skulle utföras i den valören.

Tolvörestrycken är otandade och försedda med mer eller mindre breda marginaler. De har en gång framställts för hand, ett i taget från originalgravyrerna. Tre ex. i blågrå färg bildar en sammanhängande, lodrät enhet. Märket går sedan länge under namnet "Pehr Olof Bagges första förslagsmärke 1861". I frimärkskatalogerna betecknas det som en raritet.

De övriga 19 färgproverna har ett likartat, men annorlunda, utförande. De är av en typ som i Facit-katalogen benämns "Pehr Olof Bagges andra förslagsmärke 1861". De kunniga filatelisterna Sven Åkerstedt och Tomas Bjäringer som på 1970-talet bearbetade Postmuseums svenska huvudsamling har emellertid funnit indicier på en annan upphovsman. Speciellt Åkerstedt har ägnat förslagsmärkena av typ Liggande lejon ett särskilt intresse. Han publicerade tre artiklar i ämnet i *Postryttaren* på 1960-talet.

I museets huvudsamling visas dessa båda gravyrtyper på ett albumblad med följande text: "1860 eller 1861 framställde P. O. Bagge ett nytt förslagsmärke avsett för boktryck [...] men även detta förslag refuserades. Samtidigt gjorde *J. Bagge*, P. O. Bagges far, ett förslag. Detta gravyrförslag kunde inte Generalpoststyrelsen acceptera eftersom man redan slutit kontrakt med P. A. Sparre om fortsatt frimärkstillverkning. [...]."

Jonas Bagges namn har kursiverats av oss. Professor J. Bagge var vid den här tiden chef för Riksbankens sedeltryckeri vid Järntorget i Gamla stan. Sonen, Pehr Olof Bagge, upprätthöll familjens tryckartraditioner men dog i förtid, redan 1872. En annan son, Jacob Bagge, ansvarade därefter för den svenska frimärkstillverkningen fram till sin bortgång 1892.

P. O. Bagges andra förslagsmärke framställdes i sex färger, varav det i grönt visas här.

P.O. Bagge's second proposal was produced in six colours; this is the green one.

Trestrip av P. O. Bagges första förslagsmärke till liggande lejon.

Strip of 3 stamps of P.O. Bagge's first proposal for Lying Lion.

Oavsett vilken Bagge som stått för framställningen av dessa boktrycksgravyrer är det ett intressant material. Vid leveransen till Postmuseum förvarades färgproverna i samtida pappersomslag med kortfattad färgbeskrivning: "grönt (3 ex.), blått, milori (4 ex.), blått, ultramarin (5 ex.), gult (4 ex.), brunt (2 ex.) och rött (1 ex.), tämligen slitet". Miloriblått eller pariserblått är en ren blå färg som framställs av järnoxid. Färgerna motsvarar i princip de som användes till 1858 års frimärken i vapentyp med öresvalörer. Dock saknas nioöresmärkets violetta kulör.

I Postmuseums huvudsamling finns dessa provgravyrer redan representerade. Med råge, kan man säga, eftersom ovan nämnda nioöresfärg också finns med. När dessa provmärken kommit till samlingarna är för närvarande inte känt. De fanns dock, med undantag just för den violetta varianten, i museet då Sven Åkerstedt skrev om lejonfrimärkenas tillkomsthistoria i *Posttryckaren* 1961.

Åkerstedt resonerar också kring hur dessa avdrag från en privat tryckerifirma en gång kommit till Posten: [...] "finns det olika alternativa förklaringar, av vilken den troligaste är, att de råkade följa med, när firman Bagge, efter det dess kontrakt om frimärkstillverkningen 1920 utlöst, till postverket överlämnade all tryckmateriel och allt övrigt, som tillhörde framställningen av frankotecken och därtill utgjorde postverkets egendom".

Efter en hel del turer blev det en omarbetad lejonbild av Pehr Olof Bagge som användes som förlaga till ett utgivet frimärke i valören 3 öre. Gravyren kom att anförtras den rutinerade men ännu unge Pehr Ambjörn Sparre som på hösten 1861 flyttat till Paris. Hans 3-öresmärke utkom den 1 december 1862 (typ I). Med omarbetad gravyr utgavs det på nytt den 1 september 1863 (typ II).

Sparre graverade också två andra frimärken på temat liggande lejon: 17 och 20 öre. Till dessa utförde han också originalteckningen. De utkom den 1 april 1866. Lejonmärkena blev inte den dominerande och långlivade frimärksemission som det från

Utgivet frimärke av valören 3 öre liggande lejon.

3 öre Lying Lion stamp as issued.

början var tänkt. Något 12-öres märke med ett lejon på kom aldrig ut.

20 öre ringtyp, blå

Ovan nämnda lejonmärken i valören 12 öre är en orimlighet för den kunnige Sverige-samlaren. En lika uppenbar paradox för samme samlare är ringtypens 20-öresmärke i blå färg. Och likväl existerar det.

Märket är sedan tidigare inte helt okänt; det dyker sporadiskt upp på auktioner och betingar höga priser. I Postmuseum finns sedan länge ett stort block med arkmarginaler. Det uppges i litteraturen innehålla 40 märken. Tyvärr har det i verkligheten ett något blygsammare omfång; Postmuseums länge ägda arkdel består snarare av trettio märken. Det har fullständiga marginaler till vänster, nedtill och till höger. Senast det visades var vid museets 75-årsjubileum i slutet av 1981. Texten angav då felaktigt att det ingått i Eric von Rosens donation 1929. Det finns dock inte med i Nils Strandells katalog över donationen. Med stor säkerhet har det nått Postmuseum på andra vägar.

Postmuseums 30-block har naturligtvis utgjort en imponerande syn för de filatelister som förgäves jagat ett enda löst exemplar av märket till sin kollektion. Nu kan de tänkas eggas ännu mer. I den innehållsrika leveransen från Posten Frimärken ingick nämligen ett stort antal *bela ark* med 100 märken av den blå rariteten.

Alla 20-öres ringtypsfrimärken ska vara röda. Det gäller både de som perforerats med tandningsmättet 14, det var fallet då de ursprungligen kom ut 1872, och de med

Helark av 20 öre ringtyp, blå. Två märken saknar extra perforering och har makulerats med bläck.

Full sheet of 20 öre ring type stamps in blue. Two stamps lack perforation and have been cancelled in ink.

tandning 13 som framställdes från våren 1877. De blå märkena är ändå inte några färgfeltryck. Exakt vad som ligger bakom dessa egendomliga produkter är ännu inte klarlagt i detalj.

Posten markerade tydligt att dessa alster inte skulle komma ut på marknaden. De har

nämligen matats in i tandningsaggregatet två gånger. Varje enskild märkesbild är bokstavligen genomstungen av perforeringsnålar. Säkert har detta skett med buntar omfattande fem eller sex ark åt gången, det var det vanliga på den tiden. Ibland har tandningsmaskinens nålar inte riktigt orkat ige-

nom det understa arket. De har i så fall bara lämnat skålformiga fördjupningar. Några enstaka gånger har nålarna inte tagit alls. Dessa märken har oskadliggjorts med ett bläckstreck.

Det förefaller som om arken inledningsvis perforerats på gängse sätt med god passning. I ett senare moment tycks man – mycket medvetet – ha givit arken en felställd tandning som mer eller mindre går rätt igenom märkesbilderna. Vid denna andra inmatning i tandningsmaskinen har ark-marginalerna kommit i kläm. Det har uppstått veck och brott i papperet.

Det blå 20-öresmärket är bekant för avancerade samlare men rätt få har faktiskt sett det i verkligheten. Det omnämns bara i mycket specialiserade frimärkskataloger; det är ju inte något reguljärt frimärke. Så här brukar det stå: "Perforeringsprov, sannolikt med det 1884 reparerade perforeringsverktyget".

Ett kontrakt mellan Generalpoststyrelsen och "mekaniske fabrikören F. F. Lundell" har bevarats bland postverkets arkivalier i Riksarkivets depå i Arninge. Det avser en "kanthuggnings- och tandningsmaskin" och är daterat och undertecknat den 17 juli 1884.

I kontraktet föreskrivs bland annat: "Sedan ofvanbeskrivna, nu ifrågavarande maskin blivit levererad, samt efter besigtning och profning i Postverkets press, befunnits fullkomligt uppfylla sitt ändamål, skall fabrikören Lundell äga att för ifrågavarande maskin bekommen från Postverkets hufvudkassa ettusenåttahundra (1.800) kronor." [...].

Den blå färgen behöver inte ha använts av en slump. På sommaren 1884 hade Posten långt gångna förändringsplaner beträffande frimärkenas utförande och färgsättning. I en skrivelse till Kungl. Maj:t den 26 maj detta år hade Generalpoststyrelsen anhållit att få använda konungens bild på nya frimärken. Förutom frimärkena 5, 10 och 20 öre i färgerna grönt, rött och blått enligt UPU:s färgrekommendationer från 1878, hade man också planer på att ge ut resterande valörer i samma utseende. Den gröna

färgen ville UPU reservera för utrikes trycksaker, den röda för utrikes brevkort och den blå för utlandsbrev. I Norge och Danmark hade man börjat sin anpassning till de – ännu informella – färgreglerna redan 1882. Det var först vid Världspostkongressen i Washington 1897 som färgsättningen på de tre standardvalörerna fick officiell karaktär.

Av dessa nyskapande planer fullföljdes i Sverige till en början bara en. Det röda 10-öresmärket i boktryck med Oscar II:s porträtt fanns på postkontoren i december 1884. Officiell utgivningsdag var den 1 januari 1885. Fler porträttfrimärken i boktrycksförfarande blev det inte. Ett blått 20-öresmärke fick svenskarna i realiteten först i mars 1891 när frimärket med Oscar II i koppartryck kom ut. De närmaste åren kom den porträttserien att utökas med åtskilliga valörer.

Möjligen är de nu upptäckta blå helarken återstoden av en ännu mycket större tryckupplaga. Man ställer sig frågan om man i postverket plötsligt insett att ett blått ringtypsmärke i valören 20 öre allvarligt skulle förvirra allmänheten – och inte minst Postens egna funktionärer. Man skulle få en produkt som vid ett hastigt ögonkast alldeles liknade tidens 20 öres *lösenfrimärke* som hade en ringtypsliknande bild och som ju alltid, ända sedan det infördes 1874, varit i blå färg.

20 öre ringtyp blå
tillsammans med 20 öre lösen.

20 öre ring type, blue, together with
20 öre postage due stamp.

1 krona Oscar II

Det största enskilda partiet som ingår i nyförvärvet utgörs av färgprover till valören 1 krona Oscar II. Det består av inte mindre än 121 ark eller arkdelar och totalt 9.615 märken. Partiet omfattar uteslutande färgprover från de två sista provtrycken, de s.k. typerna N och P. De utgjorde i praktiken de sextonde resp. sjuttonde ansträngningarna att uppnå en idealisk frimärksbild. Några färgkombinationer som tidigare varit okända har också upptäckts.

Det förekommer även intressanta anteckningar om vilka färgstoffer som har använts i arkmarginalerna på några ark. I vissa fall har, vilket kanske är naturligt, färger för öresvalörerna kommit ifråga. Ett stort antal färgkombinationer är kända. När det gäller porträttgravyrerna har man på ett ganska tidigt stadium fått den godkänd. Typ N uppvisar godkänd porträttgravyr. Skillnader i ramens utformning mellan de olika prov-

trycken är också relativt små. Däremot har man uppenbarligen haft svårt att bestämma sig för vilken sammanställning av färger som skulle bli den slutgiltiga. På baksidan av ett ark är ett område motsvarande 21 frimärken provgummerat. Papperet som har använts är det som tillverkats för öresvalörerna. Det är lumppapper från Klippans pappersbruk med vattenmärke krona. Ursprungligen var papperet uppblandat med 50 % cellulosa. Från 1908 övergick man till ett träfritt lumppapper.

Två ark, av typ P, har delvis provmakulerats med stämpeln Stockholm C 4 18/4 1899. Det ena arket har åtta stämpelavtryck och märkena är tryckta i blått och orangegult. Det andra arket, mattorange och blå, har stämpelplats med sju avtryck. Förmodligen är stämpeldatumet också den ungefärliga tidpunkten för färgprovets tillkomst. Den 18 februari 1897 visades sju förslag för poststyrelsen. Efter den då godkända typ N tillverkades plåtar och utfördes färgprov. Samti-

Arkdel av provtryck, typ P. I nedre marginalen finns noteringen "Bildens 15 öre", dvs. porträttet är tryckt med 15-öresvalörens färg.

Partial sheet of proof, type P. In the bottom margin is a note "Portrait 15 öre", i.e. the portrait has been printed in the same colour as the 15 öre stamp.

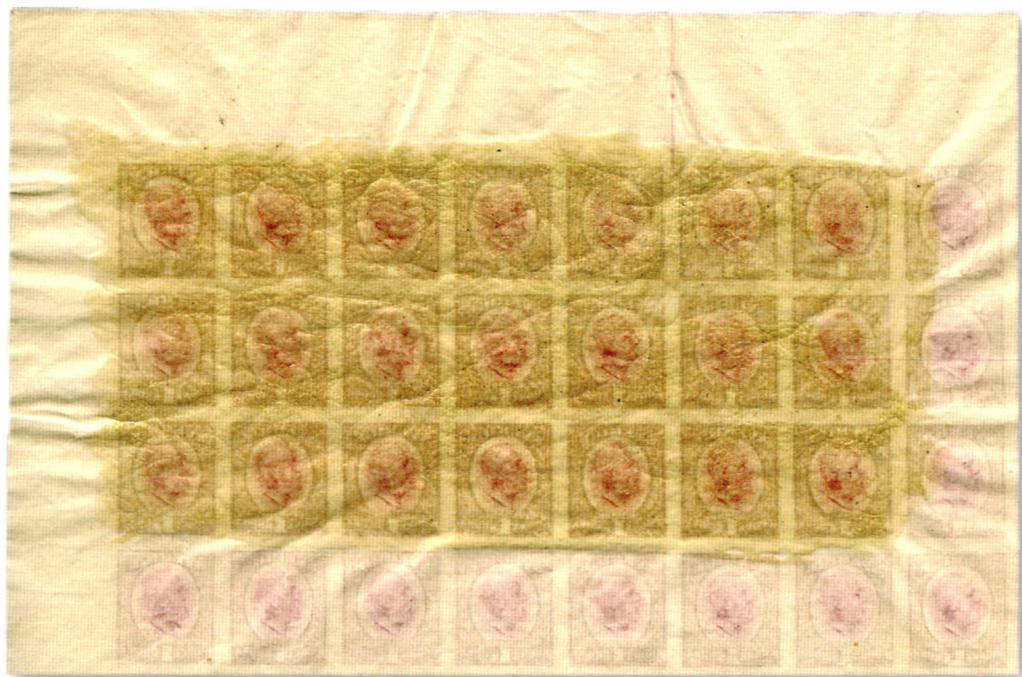

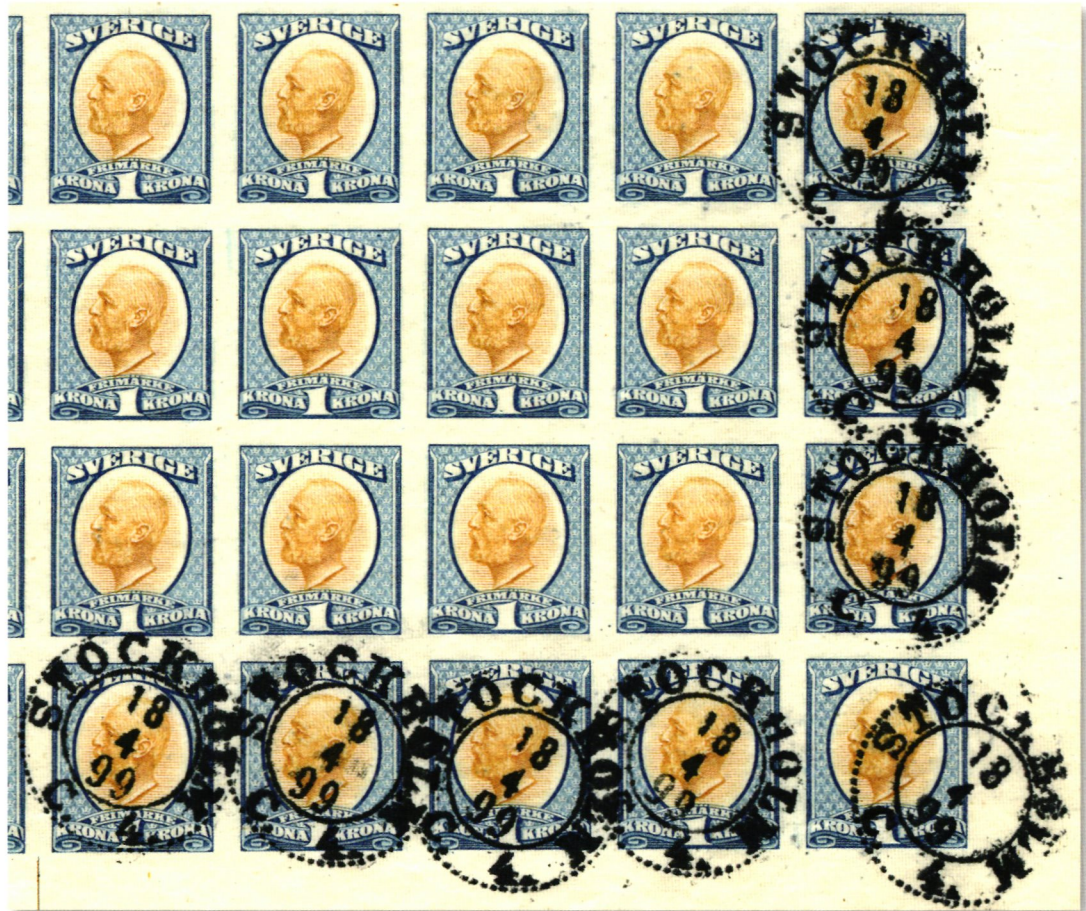

Arkdel av provtryck, typ P. I nedre marginalen finns noteringen
 "Topgult brunåkra orange", dvs. de färgstoffer som rampartiet har tryckts med.

Partial sheet of proof, type P. In the bottom margin is a note:
 "Top yellow brown ochre orange", i.e. the dyes used to print the frame.

Baksida av arkdel av provtryck, typ P. Ett parti av arket har provgummerats.
 Reverse of partial sheet of proof P. Part of the sheet has been gummed as a test.

Arkdel av provtryck, typ P.

Åtta märken har provmakulerats med en Stockholms-stämpel, daterad den 18 april 1899, vilket förmodligen är tidpunkten för framställningen.

Partial sheet of proof, P.

Eight stamps have been cancelled as a test, using a Stockholm postmark dated 18th April 1899, which presumably is when they were produced.

dig antogs tryckeriets anbud att för 1.900 kr tillverka patris och plåtar. Det antecknades att "luften omkring bilden skulle ytterligare något mer fördrivas, så att fördrivningen mindre regelbundet följde ramen". Färgerna skulle bestämmas senare. Denna N-typ blev dock inte den slutgiltiga utan arbetet fortsatte med typ P.

Vid tryckning med de tillverkade plåtarna av typ N upptäckte man emellertid att märkesbilderna inte hade samma skärpa som trycken från gravyren. Framför allt blev

rampartiet suddigt på plåtproven så att kronorna inte framträdde tydligt. Då gravyren sedan skulle få sitt slutliga utförande i stål utförde frimärksgravören Max Mirowsky ramens botten i ett nytt mönster (typ P). Kronorna gjordes oskuggade och avbildas något underifrån, så att pannringen blir oval. Ramens botten mellan kronorna är vågrätt streckad. Typ P blev godkänd för utgivning.

Vilken möda både postverket och tryckeriet lade ner på att framställa ett 1-kronasfrimärke av yppersta klass framgår av de många olika förslag som gjordes fram till godkännandet av P-typen den 6 december 1898. Totalt är 34 olika färgkombinationer kända.

När frimärket gavs ut den 19 januari 1900 möttes emellertid inte ansträngningarna

Arkdel av provtryck, typ P.
Denna färgkombination är
inte känd tidigare.

Partial sheet of proof, type P.
This colour combination was
not known before.

överallt av den uppskattning man
kanske hade förväntat sig. Kritiker-
na anmärkte exempelvis på den
"tapetserade" bakgrunden, de
"fula" bokstäverna, "siffran som
skulle försöka se amerikansk ut
men inte riktigt lyckats", färgerna
och t.o.m. formatet, som ansågs
vara "banalt".

Den 27-29 augusti 1903 ägde det
första nordiska posttjänstemanna-
mötet rum i Stockholm. Samtidigt
öppnades en posthistorisk utställ-
ning i det nya centralposthuset. Ett
antal ark av både N- och P-typ
ställdes ut i frimärksdelen av ut-
ställningen. Åtskilliga i publiken
tyckte att färgproverna innehöll
vackrare märken än det som slutli-
gen hade utgivits.

Frimärket trycktes i enkelark
om 100 st. med en plåt för ramen
och därefter en för porträttet. Före
den andra tryckningen fuktades

Arkdel med provtryck
av endast porträttet, typ N.

Partial sheet of proof with
portrait only, type N.

Typ N och typ P samt utgivet frimärke.
Bottenmönstrets kronor är något olika hos
typ N och P, liksom porträttets skugglinjer.

Type N and type P together with the stamp as issued.
The crowns in the background pattern are slightly
different for type N and P.

papperet ännu en gång. Föregående torkning liksom den andra fuktningen kunde orsaka något varierande krympning hos pappersarket från den ena tryckningen till den andra. Därför blev det ibland förskjutningar av porträttet i förhållande till ramen. Mindre sådana maskerades väl av vad postverket hade kallat "luften" mellan de båda, dvs. det avstånd som skiljde de vågräta strecken i medaljongen från ovalen. Större förskjutningar skulle upptäckas under tryckningens gång genom de förut omnämnda passningsstrecken, men någon gång slank ett ark med stark förskjutning igenom vid den efterföljande kontrollen. Omvända huvuden förekommer på de mindre noggrant kontrollerade provtrycken av N-typen. Men sådana rensades vid eventuell förekomst bort hos den godkända typ P vid tryckeriets och postverkets gemensamma kontroll och räkning av gjorda leveranser. Inga sådana tryckfel är kända.

Posthuset

Fyra otandade provtryck med motivet 5 kr Posthuset finns uppklistrade på kartong. De är tryckta i färgerna grön, violett, matt grön och mörkblå. Märkena är numrerade från vänster till höger, 2, 3, 4 och 1. Siffran "1" har ringats in. På en annan kartongbit är ett otandat provtryck i mörkblå nyans uppklistrat. Här finns texten: "Denna färg är godkänd. 'No 1.' d. 29/5 03".

Den godkända frimärksförlagan tycks inte ha bevarats. Den utfördes sannolikt av posthusets arkitekt, Ferdinand Boberg.

Några förslagsgravyrer är inte kända. Den godkända bilden användes som förlaga till originalgravyrerna. Paul Wilcke, som år 1899 efterträdde Max Mirowsky som frimärksgravör vid Bagges Sedeltryckeri, var

Otandade färgprover med motiv 5 kr posthuset. Märket längst till höger med siffran "1" godkändes.

Imperforated colour proofs with the motif 5 kr Central Post Office Building.

The stamp to the far right marked "1" was approved.

Godkänt färgprov av 5 kr posthuset.

Approved colour proof of 5 kr Central Post Office Building.

upphovsman till gravyren. Det färdiga frimärket kom som planerat att ges ut på posthusets invigningsdag den 27 oktober 1903. Det kan därför räknas som Sveriges första minnesfrimärke. Motivet har återgivits i typisk jugendstil. Liksom färgproverna till 1 krona Oscar II visades färgprover till 5 kr Posthuset vid postutställningen år 1903.

Posthusfrimärket är, jämte 20 kronor Flygande svanar från 1942, Sveriges i särklass dyraste frimärke genom tiderna. Detta om man ser till penningvärdet vid utgivningstillfället.

Oscar II – häften

Ett större antal handgjorda Oscar II-häften, totalt 150 st., fanns i materialet från Posten Primärkens frimärksförråd. Tre originalbuntar med vardera 10 häften ingick i partiet. Buntarna är förslutna med en enkel, ca. 1 cm bred, banderoll av tunt papper. Originalbuntar med banderoll har tidigare saknats i Postmuseums samlingar och är inte kända på samlarhänder.

Efter mönster från utlandet införde man 1904 häften av 5- och 10-öresmärkena. De tillverkades av Bagge och trycktes på vattenmärkt papper men med särskilda plåtar. Dessa hade samma format som de vanliga men upptog endast 90 märkesbilder i 9 vågräta rader per ark. De tre översta raderna hade rättvända bilder, medan den fjärde raden saknade sådana. I de tre följande raderna var bilderna också rättstående, men i de tre nedersta var de upp- och nedvända. Minst en tredjedel av alla märken från häften har därför omvänt vattenmärke. I Postmuseum finns två plåtar för vardera valören av denna typ. De tryckta och perforerade arken delades i tre delar med tre vågräta rader frimärken i varje. En sådan del med 30 frimärken kom efter ytterligare delning att ingå i varje häfte med fem sexblock i varje. Som inhäftningsmarginaler användes den övre och mellersta otryckta delen samt efter vändning av blocken den nedersta. På den sistnämnda delen erhöll man därigenom rättvända bilder men omvända vattenmärken. Mellan varje frimärksblock placerades

ett skyddsblad av tunt pergamynpapper.

Häftena i valören 5 öre levererades från postverkets frimärksförråd fram till 1918, varför häftesmärkena får anses kursa åtminstone till den tidpunkten. Då delningen av remsorna i sexblock skedde genom skärning är häftesmärkena lätta att känna igen också när de är stämplade och använda på försändelser. Frimärksbladens ytterkanter är sålunda fullständigt jämna, alla tänder är där lika långa och saknar den fransighet som uppstår vid rivning i perforeringen.

När häftena kungjordes i ett cirkulär den 12 april 1904 föreskrevs bl.a. att de till en början icke fick utlämnas till poststationer, ångbåtspostexpeditioner, lantbrevbärare eller auktoriserade frimärksförsäljare. Först i november 1905 upphävdes den inskränkningen.

För tillverkning av häftena fick tryckeriet 5 öre per häfte. Denna extrakostnad lades på priset för häftena med samma belopp. Sålunda kostade 5- och 10-öreshäftena resp. 1:55 och 3:05. Priset var angivet på häftesomslaget. Då åtgången emellertid inte var så stor som man väntat och lagret ännu 1913 var betydande, beslöts den 27 mars samma år att tilläggsavgiften skulle tas bort. Prisuppgiften på baksidan av häftesomslagen övertrycktes och de nya priserna trycktes på framsidan.

Frimärkshäften med 10 öre Oscar II
i originalförpackning med banderoll.

Tidigare okänt bland samlare.

Original bundle of 10 öre Oscar II stamp
booklets with paper sealing strip.

Previously not known among collectors.

Provtryck till Gustaf V i medaljong, framställt med tryckplåt för 10 öre Oscar II.
Det gula papperet är från ett engelskt pappersbruk.

Proof of Gustaf V in Medallion, made using the 10 öre Oscar II printing plate.
The yellow paper is from an English paper mill.

Pappersprover till utgåvan Gustaf V i medaljong

I leveransen till Postmuseum ingår ett stort parti pappersprover från många länder med tryck från Oscar II-tryckplåtar i valören 10 öre. De har använts 1908 med avsikten att hitta ett lämpligt papper för de planerade frimärkena med Gustaf V:s porträtt.

I ett samtida, bifogat protokoll redovisas 31 olika papperstyper, varav 29 har identifierats. Dessutom ingår några pappersprover som inte finns med i förteckningen. Det är ett par varianter med tryck på danskt papper samt ett specialpapper från Österrike.

Gustaf V i medaljong och Lilla riksvapnet

Professor Olle Hjortzberg utförde ett antal olika förslagsritningar till ett nytt kungafrimärke efter Oscar II:s död 1907. De innehöll samma porträtt av Gustaf V men hade olika förslag till inramning. Av de två sista förslagen, typ VII och VIII, tillverkades klichéer

med vilka man utförde en rad färgprover. Ett färgprov från typ VIII finns med i leveransen från Posten Frimärken. Det är utfört i röd färg.

Innan man graverade det slutliga frimärket lät Generalpoststyrelsen tillverka några förslagsgravyrer av konungens porträtt. Sådana utfördes av gravörerna Paul Wilcke hos Aktiebolaget Jacob Bagges Sedeltryckeri, Andreas Pichel i Berlin och Ferdinand Schirnböck i Wien. I nyförvärvet ingår ett svartavdrag från Wilckes gravyr. Det visar kungen i vänsterprofil och påminner om de tidigare utgivna Oscar II-frimärkena. Avdrag i svart färg finns av en porträttgravyr från Andreas Pichel. Två avdrag i blå resp. grön färg finns från Ferdinand Schirnböcks porträttgravyr. Ett svartavdrag av rampartiet ingår också.

Professor Schirnböcks gravyr godkändes och därefter vidtog graveringen av rampartiet, även den i Wien, efter Hjortzbergs originalritning. Efter smärre ändringar godkändes provgravyrerna i slutet av 1909 och mo-

Förslagsgravyrer till Gustaf V i medaljong.
Till vänster av Paul Wilcke, till höger Andreas Pichel och nederst till vänster Ferdinand Schirnböck.
Nederst till höger ett utgivet frimärke.

Engraving proposals for Gustaf V in Medallion,
made by Paul Wilcke (left), Andreas Pichel (right) and Ferdinand Schirnböck (bottom left).
Bottom right, the stamp as issued.

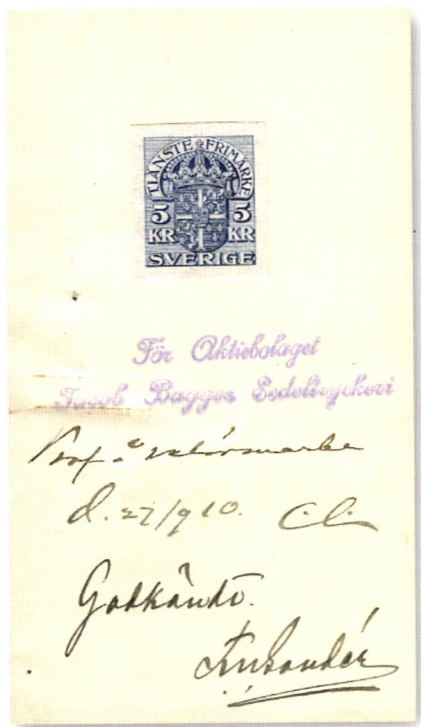
derstansen till Gustafsmärkena kunde grave-
ras; denna utfördes i stål.

Nio olika otandade färgprover till 40-
öresvalören på olika tonade papper finns
också i partiet från Posten Frimärkens fri-
märksförråd. Ett otandat färgprov i grön
färg till 55-öresvalören kan också nämnas.

De nya frimärkena med motiv av Gustaf
V i medaljong började utges 1910. Den för-
sta valören var 10 öre och gavs ut den 19
november detta år. Frimärken med motiv
Lilla riksvapnet började postverket ge ut
samma år. Förslagsteckningar utfördes av
Olle Hjortzberg i fem olika varianter. Av
den sista, typ V, tillverkades också provkli-
chéer i normal frimärksstorlek. En serie färg-
prov utfördes i olika färger. Ett exemplar i
röd färg av valören 2 öre har levererats till
Postmuseum.

5 kr tjänstefrimärke, litet format

I Postmuseums samlingar finns sedan tidi-
gare ett avdrag i blå färg av originalgravynen
till 5-kronorsvalören. Enligt 1964 års Hand-
bok över Sveriges frankotecken var detta
egentligen ett prov på graveringen av valör-
beteckningen. Ett färgprov som godkänts
var nämligen utfört med tryck från 15-öres-
valörens tryckplåt eftersom tryckplåten för
5-kronorsvalören inte var färdig. I nyför-
värvspartiet från Posten Frimärken ingår yt-
terligare ett exemplar av ovan nämnda av-
drag i blå färg. Det är otandat och uppklist-
rat på kartong och har stämpelavtryck med
lydelsen "För aktiebolaget Jacob Bagges Se-
deltryckeri". Med stålpena finns också skri-
vet "Prof å valörmärke d. 27/9 10. C. L.
Godkänt F. Sondén". Initialerna C. L. stod
för Carl Laurin som var chef för Bagges

Prov på valörbeteckningen för 5 kr tjänstefrimärke, litet format. Provet har godkänts av Frans V. Sondén, chef för postverkets frimärksförråd.

Proof of value denomination for 5 kr official stamp, small format. The proof has been approved by Frans V. Sondén, the head of the Post Office stamp store.

tryckeri. Det godkändes av Frans V. Sondén som var chef för frimärksförrådet.

1 öre Lilla riksvapnet

Ett otandat provtryck i rödbrun färg med motiv Lilla riksvapnet är uppklistrat på kartong. Provtrycket är i valören 1 öre. Det saknades tidigare på Postmuseum men är känt i några enstaka exemplar i privata samlingar. Märket har stora likheter med det utgivna 3 öre Lilla riksvapnet som utgavs den 10 maj 1920.

Originalteckningen till frimärksbilden är utförd av Olle Hjortzberg. Den förvaras i Postmuseum. Originalgravyr, överföringsrulle och ett plåtpar levererades år 1919 av British American Bank Note Co. i Ottawa.

Provtryck med motiv lilla riksvapnet i valören 1 öre. Det har tidigare saknats i Postmuseums samlingar. Till höger utgivet frimärke av valören 3 öre.

Proof with motif Lesser National Coat of Arms for 1 öre stamp. This was previously missing from Post Museum's collections. To the right is the stamp as issued, value 3 öre.

Märket trycktes i januari 1920 i valören 3 öre och var det första från den nya Stickneytryckpressen. En ny era i frimärkstryckningen hade börjat. Frimärken trycktes fr.o.m. nu av postverket i egen regi. Tidigare hade alla frimärken framställts i 100-ark på privata tryckerier, men i Stickneypressen producerades frimärken också i rullar eller band; därav namnet bandfrimärken.

Flygpostfrimärken

Från år 1920 anordnades statlig flygpost sedan överenskommelse träffats mellan de svenska och tyska postförvaltningarna. Linjen gick mellan Malmö och Berlin via Warnemünde. Verksamheten inleddes den 11 augusti 1920.

Den 19 september 1920 öppnades en ny flygpostlinje, nämligen Malmö-Köpenhamn-Hamburg-Bremen-Amsterdam-London. I samband därmed utgavs särskilda s.k. luftpostfrimärken i valörerna 10, 20 och 50 öre.

De svenska tjänstefrimärkena hade tagits ur bruk den 1 juli 1920 och Posten hade oanvända lager. Av dessa övertrycktes tre valörer med ordet Luftpost och en ny valörangivelse. Frimärkena blev kortlivade; de avlystes från den 1 februari 1922.

Ordet luftpost har åtminstone numera en fläkt av dubiös och fingerfärdig bokfö-

De fem förslagen till övertryck med texten FLYGPÖST.

The five proposals for overprinting with the text FLYGPÖST (Flying Mail).

ring. Flygpöst låter mindre tvetydigt. Och faktum är att man inom postverket prövalde – men refuserade – den beteckningen.

I det material som sänts från frimärksförrådet till Postmuseum ingick, överraskande nog, ett stort antal tjänstefrimärken med påtryck Flygpöst. Alla dessa påtryckta frimärken var i valören 10 öre med vattenmärke våglinjer. Påtrycken är likartade men skiljer sig åt i detaljer. Vi har urskiljt fem olika varianter med sinsemellan varierande typografi.

Så vitt vi känner till har dessa essäer (försökmärken) aldrig beskrivits eller avbildats tidigare. De omnämns inte i 1964 års Handbok över svenska frankotecken eller i Örjan Lünings "Luftpostens historia i Norden" från 1978. I Postmuseums samlingar är de inte tidigare belagda.

Orsaken till att beteckningen Flygpöst fick ge vika för Luftpost är inte känd. Kanske tänkte sig ledningen för poststyrelsen år 1920 att framtidens posttransporter snarare skulle ske med luftskepp, zeppelinare, än

De tre utgivna frimärkena med övertryck LUFTPOST.

The 3 stamps issued, overprinted LUFTPOST (Airmail).

med flygmaskiner. Luftpost kändes i så fall som en mer heltäckande benämning.

De slutgiltigt emitterade luftpostpåtrycken framställdes på Postverkets blankettryckeri i Stockholm under augusti månad 1920. De tillkom således inte på Postens nyöppnade frimärkstryckeri. Med stor säkerhet har också den tidiga versionen Flygpost utförts på blankettryckeriet.

Vid 1910-talets slut var den svenska frimärksutgivningen ännu strikt och förutsägbär. Egentliga bildmärken förekom knappast alls. Undantaget var det tidigare nämnda frimärket Posthuset i valören 5 kr. För att

få en smula begrepp om hur flygpostfrimärken formgivits utomlands hade Posten samlat ihop ett antal exempel. Det rör sig om nio frimärken från olika länder, utgivna runt 1915. De har placerats i en folder märkt "Flygpost". Det anspråkslösa häftet utgör ett intressant tidsdokument som bevarats och levererats i paketet från Posten Frimärkens förråd. När det kom till kritan fick tidsbrist och ekonomi styra. Det blev inga publikknapande flygmaskiner på frimärkena. Posten nöjde sig med enkla men funktionella övertryck på redan utgivna frimärken.

Källor och litteratur

Falk, Nils & Mattson, Robert,

Oscarsperiodens frimärken 1885-1911.

Stockholm 1985.

Handbok över Sveriges frankotecken 1855-1963.

Stockholm 1964.

Henryson, Bengt,

Det svenska frimärkshäftet 100 år.

Postryttaren 2004.

Lüning, Örjan,

Luftpostens historia i Norden.

Stockholm 1978.

Strandell, Nils,

Katalog över greve Eric von Rosens

frimärksdonation till Postmuseum 1929.

Meddelanden från Postmuseum, 14.

Stockholm 1931.

Svenskt biografiskt lexikon.

Band 2.

Stockholm 1920.

Sylwan, Björn,

Eric von Rosen och hans frimärksdonation
till Postmuseum.

Postryttaren 1997.

Sylwan, Björn,

Frimärkstryckaren som flög i luften:

Pehr Ambjörn Sparres höjdpunkter och
vågdalar.

Postryttaren 2001.

Åkerstedt, Sven,

Kring 1860-talets frimärken i lejontyp och
deras tillkomsthistoria.

Postryttaren 1961.

Åkerstedt, Sven,

Det förargelseväckande lejonet.

Postryttaren 1965.

Otryckta källor

Dokument från Riksarkivets depå i Arninge.

Sammanställning av Diether Pascher.

[Xerox].

Remarkable New Acquisitions at Post Museum

Items are acquired by Post Museum in three different ways: they are donated, purchased or delivered. Recently, at the beginning of 2006, a unique workbook was delivered to the Museum from Posten Frimärken (Post Office Stamp Dept.) and the stamp printing works in Kista. It is an impressive volume of proofs, weighing 10 kg. It contains standard proof sheets of, in principle, all Swedish stamps issued between 1920 and 1950, in all 34,793 stamps. In addition, it includes 4,200 Post Office Savings Bank stamps of different values, also in the form of standard sheets.

As early as the end of the 1990s, items of even greater age arrived at the Museum. From a research point of view, these items are at least of equal interest to the above. This delivery contained a number of valuable and previously partly unknown items, which had been saved for posterity. They had been kept in the storerooms of Posten Frimärken (Post Office Stamp Dept.) for a long time. The purpose of the article is to introduce this material.

12 öre stamp – Lying Lion

The oldest philatelic treasures are colour proofs of a lying lion. This is documentary proof of a stamp that was never issued. All 22 proofs, in several different colours, were tucked away in an unmarked paper wrapper. However, the wrapper itself is of interest. It has a watermark in the shape of '1860'. It is likely that the colour proofs were produced around the same time.

The 12 öre proofs are imperforated and have margins of varying widths. They were once made by hand, one at a time, from the original engravings. Three copies in a blue-

grey colour form a single vertical strip. This stamp has long been referred to as "Pehr Olof Bagge's first stamp proposal 1861". In stamp catalogues, it is considered a rarity.

The other 19 colour proofs are of a similar, but slightly different, type. They are of a type that the Facit catalogue refers to as "Per Olof Bagge's second stamp proposal 1861". These engraving proofs are already represented in Post Museum's primary collection.

20 öre stamp – Ring Type, Blue

This stamp is not entirely unknown; it turns up at auctions now and then and attracts high prices. Post Museum has long had a 30-block with sheet margins. It has complete margins at the bottom and on the left and right hand sides. The last time it was on display was at the Museum's 75th anniversary at the end of 1981. The comprehensive delivery from Posten Frimärken included a large number of whole sheets, each containing 100 stamps of the blue rarity.

All 20 öre ring type stamps actually issued were red. This applies both to those with 14 perforations, which were first issued in 1872, and those with 13 perforations, which were produced from the spring of 1877. However, the blue 20 öre stamps are not colour misprints. The full story behind these strange items has not yet been explored in detail.

The Post Office made it clear that these items were not to be issued on the market by feeding them into the perforating machine twice. It would seem as though the sheets were first perforated in the normal way with a good fit. Later, it would appear that the sheets were deliberately slightly

misfed into the machine, resulting in incorrect perforations which have more or less penetrated the stamp designs. While feeding the sheets into the machine for the second time, the sheet margins got jammed, thereby creasing and tearing the paper.

The blue colour may not have been used by chance. In the summer of 1884, the Post Office had well developed plans to change the stamp design and colour. In addition to the 5, 10 and 20 öre stamps in green, red and blue in accordance with the Universal Postal Union's colour recommendations from 1878, there were also plans in hand to issue the remaining values with King Oscar II as the motif. UPU wanted to reserve the green colour for foreign printed matter, the red for foreign post cards and the blue for foreign letters. However, it was not until the congress in Washington in 1897 that a decision was made on the colours of the three standard values.

1 krona – Oscar II

The largest single lot included in the new acquisition are colour proofs of the 1 kr Oscar II stamp, which was issued on 19th January 1900. This lot consists of no less than 121 sheets, or partial sheets, and a total of 9,615 stamps. The lot comprises only colour proofs from the last two printings, the so-called types N and P. These were actually the 16th and 17th printings.

In addition, some so far unknown colour combinations have been discovered. There are also interesting notes in the margins of some of the sheets regarding the dyes used. As is perhaps natural, the use of the öre stamp colours had been considered in certain cases. In all, 34 different colour combinations are known.

On the back of one sheet, an area corresponding to 21 stamps has been gummed as a test. The paper used is that manufactured for the öre stamps. It is rag paper from Klippans paper mill, with a crown watermark. Originally, the paper was mixed with 50% cellulose. However, from 1908 onwards, cellulose free rag paper was used.

As a test, two sheets of type P have been partially cancelled using the postmark Stockholm C 4 18/4 1899. One of the sheets has eight postmarks, and the stamps have been printed in blue and orangey yellow. The other sheet, dull orange and blue, has seven postmarks. It is likely that the date of the postmark is also the approximate date of production of the colour proofs.

It can be seen from the many proposals put forward, until approval was received of the P type on 6th December 1898, that the Post Office and the printing works were taking great care to produce a 1 kr stamp of excellent quality.

5 kronor stamp – Central Post Office Building

Four 5 kr imperforated proofs with the Central Post Office Building motif have been stuck to a piece of cardboard. These have been printed in green, violet, dull green and dark blue. The stamps have been numbered from left to right, 2, 3, 4 and 1. A ring has been drawn around the figure "1". An imperforated proof in dark blue has been stuck to another piece of cardboard, with the text "This colour has been approved. 'No. 1' 29/5 03".

It does not appear as though the original of the approved stamp proposal has been preserved. It was probably produced by Ferdinand Boberg, the architect of the Central Post Office Building.

No engraving proposals are known to be in existence. The approved picture was used as a basis for the original engraving. Paul Wilcke, who succeeded Max Mirowsky in 1899 as stamp engraver at Bagge's sedeltryckeri (the bank-note printing works), created the engraving.

As planned, the final stamp was issued on 27th October 1903, the opening day of the Central Post Office Building. It can therefore be considered to be Sweden's first commemorative stamp.

Stamp Booklets – Oscar II

A large number of hand-made Oscar II stamp booklets, 150 in all, were included in the delivery from Posten Frimärken's stamp store. The lot contained three original bundles, each consisting of 10 booklets. The bundles were sealed with a simple strip of thin paper, approx. 1 cm wide. Original bundles sealed with a paper strip have until now been missing from the Museum's collections and none is known to be in the hands of collectors.

The booklets, which contained 5 öre or 10 öre stamps, were supplied by the Post Office stamp store until 1918 and the stamps in the booklet must therefore be considered to be valid until that time. Since the strips of stamps were split into blocks of six by cutting (there are five blocks of six in each booklet), it is easy to recognise the stamps from the booklets, even when they have been used on covers and cancelled. Because they have been cut, the outside edges of the stamp sheets are completely even; all teeth are the same length and not frayed as they are when torn along the perforation.

Paper Proofs – Gustaf V in Medallion

The delivery to Post Museum includes a lot of paper proofs from many countries, printed using the Oscar II 10 öre printing plates. They were used in 1908 with a view to finding a suitable paper for the planned portrait stamps of Gustaf V. An enclosed contemporary report covers 31 different types of paper, 29 of which have been identified. Also included are some paper proofs not listed in the report. These are a couple of variations printed on Danish paper as well as a special paper from Austria.

Gustaf V in Medallion and Lesser National Coat-of-Arms

After the death of Oscar II, Professor Olle Hjortzberg produced a number of proposal drawings for a new royal stamp. They were all based on the same portrait of Gustaf V

but the proposals for the frame varied. Printing blocks were manufactured of the last two proposals, types VII and VIII, and a number of colour proofs were made. One colour proof of type VIII is included in the delivery from Posten Frimärken. It is in red.

Before the final stamp was engraved, the Postmaster General had some proposals engraved of the King's portrait. The engravings were carried out by Paul Wilcke at Jacob Bagges Sedeltryckeri, Andreas Pichel in Berlin and Ferdinand Schirnböck in Vienna. Among the new acquisitions is a black proof of Wilcke's engraving. It shows the King's left profile and is reminiscent of the Oscar II stamps previously issued. Also included is a black proof of a portrait engraving by Andreas Pichel. In addition, there are two proofs in blue and green respectively of Ferdinand Schirnböck's portrait engraving. There is also a black proof of the stamp frame.

The delivery from Posten Frimärken also comprises nine different imperforated colour proofs of 40 öre stamps on different coloured paper. An imperforated colour proof in green of the 55 öre stamp should also be mentioned.

The new stamps with Gustaf V in Medallion were issued as early as 1910. The first stamp value was 10 öre and it was issued on 19th November. In 1910, the Post Office started issuing stamps with the Lesser National Coat-of-Arms. Olle Hjortzberg prepared five different proposal drawings for this stamp. Proof printing blocks in normal stamp size were made of the last type, V. A series of proofs were made in different colours. A 2 öre stamp in red has been delivered to Post Museum.

5 kronor Official Stamp, Small Format

The Museum already possesses a proof in blue of the original engraving for the 5 kr stamp. According to the 1964 Handbok över Sveriges frankotecken (Manual of Swedish Postage Stamps), this was actually a proof of the engraving of the value, because an approved colour proof had already been

made from the 15 öre printing plate, as the printing plate for the 5 kr stamp was not ready.

Among the new acquisitions from Posten Frimärken is another copy of the above proof in blue. It is imperforated and stuck to a piece of cardboard, and has a postmark reading "För aktiebolaget Jacob Bagges Sedeltryckeri". Written with a steel nib is also "Proof of value 27/9 10 C.L. Approved F. Sondén". The initials C.L. stand for Carl Laurin who was in charge of Bagge's printing works. Frans V. Sondén was the manager of the stamp store.

1 öre stamp – Lesser National Coat-of-Arms

An imperforated proof in reddish brown colour with the Lesser National Coat-of-Arms is stuck to a piece of cardboard. The value is 1 öre. This was previously missing from the Museum's collections but a few copies were known to be in existence in private collections. The stamp is very similar to the 3 öre stamp of the Lesser National Coat-of-Arms issued on 10th May 1920.

The original drawing was made by Olle Hjortzberg. It is in the possession of Post Museum. The original engraving, the transfer roller and one pair of plates were supplied in 1919 by the British American Bank Note Co. in Ottawa. The 3 öre stamp was printed in January 1920 and was the first stamp printed in the new Stickney press.

A new era in stamp printing had begun. From now on, the Post Office printed its own stamps. Previously, all stamps had been produced in sheets of 100 by private printing works, but in the Stickney press stamps were also printed in coils or strips, hence the name coil stamps.

Airmail

From 1920, State run airmail was in operation after an agreement had been made between the Swedish and German Post Offices. The route was between Malmö and Berlin via Warnemünde. The service started on 11th August 1920.

On 19th September 1920, a new airmail route was opened, i.e. Malmö – Copenhagen – Hamburg – Bremen – Amsterdam – London. At that time, special so-called airmail stamps were issued, values 10, 20 and 50 öre.

The Swedish official stamps had been withdrawn on 1st July 1920 and the Post Office had unused stamps in stock. Three values of these official stamps were overprinted with the word "Luftpost" (Airmail) and a new value. The stamps were short lived; they were abolished on 1st February 1922.

Among the items delivered from Posten Frimärken were, surprisingly enough, a large number of official stamps overprinted "Flygpost" (Flying Mail). All the overprinted stamps were 10 öre and had a watermark with wavy lines. The overprinting is similar but varies in minor details. We have been able to distinguish five different variations with varying typography.

As far as we know, these stamp proposals have never been described or depicted previously. They are not mentioned in the 1964 Manual of Swedish Postage Stamps or in Örjan Lünings *Luftpostens historia i Norden* (History of Airmail in the Nordic Countries) from 1978. They were not previously in the possession of the Museum.

The airmail overprints finally issued were made by the Post Office form printers in Stockholm in August 1920 and were thus not printed at the Post Office's own printing works, which had recently opened. It is more than likely that the early version with "Flygpost" (Flying Mail) were also printed by the form printers.